

بررسی تعدد جرم قذف در مذهب شیعه امامیه

□ محمدحسن فهیمی *

چکیده

جرم قذف یکی از جرائم مهم و دارای مجازات سنگین در فقه شیعه امامیه است. اما در خصوص تعدد این جرم و تکرار مجازات آن، ابهامات و اختلاف نظرهایی در منابع فقهی و رویه‌های قضایی وجود دارد. هدف اصلی این پژوهش به دنبال بررسی جامع موضوع تعدد جرم قذف در مذهب شیعه امامیه از ابعاد مختلف است. هدف اصلی، ارائه راهکارهایی برای رفع ابهامات و یکپارچه‌سازی رویه‌ها در این زمینه است. نتایج نشان می‌دهد که دیدگاه‌های متفاوتی در خصوص تکرار مجازات قذف در فقه امامیه وجود دارد. عواملی مانند شرایط ارتکاب جرم، شخصیت متهم و نظر قاضی در این زمینه مؤثر است. رویه‌های قضایی نیز یکپارچه نیست و آرای متناقضی صادر شده است. بر این اساس راهکارهایی در سه حوزه فقهی، قانونی و حقوقی، و اجرایی و قضایی ارائه شده است. از جمله تشکیل کارگروه‌های تخصصی فقهی، تدوین قوانین روشن، ایجاد رویه واحد در قوه قضاییه و آموزش قضات. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی تطبیقی دیدگاه‌های مذاهب اسلامی، مطالعه تجارب سایر کشورها، و کاربرد نظریه‌های نوین حقوقی در این حوزه پردازند. قانون مجازات اسلامی که یکی از منابع مهم تحقیق در زمینه بررسی تعدد جرم قذف است؛ مبتنی بر فقه شیعه امامیه در محوریت نظریات و فتاوی مشهور فقهای شیعه بوده که بر غنای و حقیقت‌یابی این پژوهش افزوده است.

کلیدواژه‌ها: قذف، تعدد جرم، فقه شیعه امامیه، مجازات قذف، رویه قضایی.

۱. مقدمه

جرم قذف، یکی از جرائم مهم و حساس در فقه اسلامی و به ویژه در مذهب شیعه امامیه است. این جرم شامل اتهام زنا به شخص بالغ، عاقل و مسلمان می‌شود و پیامدهای سنگینی برای متهم در پی دارد. یکی از مسائل مهم در خصوص جرم قذف، بحث تعدد آن و تکرار مجازات است که در فقه شیعه امامیه با ابهاماتی روبرو است. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که تعدد اعتباری در حدود قابل تصور بوده، همچنین در تعدد ناظر به حق الناس، مانند قذف، اصل بر جمع مجازات‌ها است. یکی از مصادق جرم قذف که به دلیل واضح و روشن باعث ایجاد اختلاف بین فقهاء امامیه گردیده است، حالتی است که در آن شخصی به دیگری چنین بگوید: "تو با فلان زن زنا کردی، یا با فلان مرد عمل شنیع انجام دادی". فقهاء در صورت بروز حالت مزبور حد قذف را به قاذف محقق دانسته؛ لکن در تحقق آن نسبت به مقذوف اختلاف نموده‌اند. اما قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز در اصل ۲۴۹ چنین بیان نموده است: "هرگاه کسی به دیگری بگوید "تو با فلان زن زنا یا با فلان مرد لواط کرده ای" فقط نسبت به مخاطب قاذف محسوب می‌شود".

بررسی دقیق این موضوع می‌تواند نقش مهمی در تبیین احکام و رویه‌های قضایی در این زمینه داشته باشد. از این رو، پژوهش حاضر توصیفی - تحلیلی، متکی بر روش کتابخانه‌ای، با نگاه مسئله محور قصد دارد با رویکردی علمی و مستند، این مسئله را از منظر فقه شیعه امامیه مورد بررسی قرار دهد.

۲. مفهوم شناسی واژگان

۱-۲. قذف در لغت

کلمه قذف واژه عربی و در لغت به معنای انداختن و شکستن و پرت کردن در فاصله‌ی دور است؛ چنانچه راغب در مفردات می‌گوید: "قذف به معنای پرتاب تیر در مسافت دور است" (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲: ۶۶۱). صاحب لسان العرب می‌گوید: "قذف به معنای انداختن تیر، ریگ، سخن و هر چیزی" (ابن منظور ۱۴۱۴: ۹/۲۷۷). طریحی در ذیل واژه قذف چنین می‌گوید:

" قذف در لغت به معنای پرتاب کردن است؛ و قذف زن محصنه به معنای دادن نسبت فحشا به وی میباشد " (طریحی، ۱۴۱۶: ۵/۱۰۷).

در فقه شیعه امامیه، جرم قذف به معنای اتهام زنا به شخص بالغ، عاقل و مسلمان است. (عاملی، ۱۳۶۸. ج ۱، ص ۱۰۵)

فقه‌های شیعه در تعریف قذف می‌گویند: «هر گاه کسی شخص بالغ، عاقل و مسلمانی را متهم به زنا کند، مرتکب جرم قذف شده است.» (شهید ثانی، ۱۴۱۰ ق. ج ۱ ص ۹۶)

۲-۲. قذف در اصطلاح

فقهایی امامیه در تعریف قذف معنای محدود تری نسبت به مدلول لغوی این واژه مدنظر قرار داده‌اند. و این تعریف فقهاء چنین مشعر دارد که از ایشان فقط قذف در خصوص نسبت زنا و یا لواط به کسی محقق می‌شود: " القذف هو الرمی بالزنا أو اللواط " (علامه حلی، ۱۴۲۰: ۳۹۹/۵؛ شهید ثانی، ۱۴۱۲: ۹/۱۶۶؛ فاضل هندی، ۱۴۱۶: ۱۰/۵۱۸؛ خویی، ۱۴۲۲: ۲/۳۰۶).

۳. ارکان جرم قذف

ارکان اصلی جرم قذف در فقه شیعه عبارتند از:

۱. فاعل (قاذف): شخصی که اتهام زنا را مطرح می‌کند باید بالغ، عاقل و مختار باشد. (نجفی، "جایگاه قذف در نظام کیفری اسلام." فصلنامه علوم اسلامی ۵، شماره ۱۸ (۱۴۰۰): ۳۵-۶۰)

۲. مفعول (مقذوف): شخصی که متهم به زنا می‌شود باید بالغ، عاقل و مسلمان باشد. (عباسی: ۴۱-۶۸)

۳. فعل (قذف): به کار بردن الفاظ و عباراتی که داللت بر زنا کند، مانند "زانی" یا "حرام‌زاده" . (سیاح، م ۱۰۷-۱۳۰)

۴. قصد و عمد: قاذف باید به صورت عمدی و با قصد اتهام زنا، الفاظ مربوطه را به کار برده باشد. (میرمحمد صادقی، ۱۳۸۵. ص ۲۰۶)

۴. مجازات قذف

بر اساس آیه ۴ سوره نور، مجازات قذف در فقه شیعه، ۸۰ ضربه شلاق است:

"وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً" (نور: ۴)
علاوه بر این، قاذف باید توبه کند و از پرداخت دیه به مقذوف نیز معاف نیست. در صورت تکرار جرم قذف، مجازات نیز تکرار می‌شود. لازم به ذکر است که اگر قاذف ادعای خود را ثابت کند و با ارائه چهار شاهد، جرم زنا را بر مقذوف اثبات نماید، از مجازات قذف معاف خواهد شد.

۵. تعدد جرم در فقه اسلامی و قانون

الف) تعدد جرم قذف در فقه شیعه

تعدد جرم به معنای ارتکاب چند جرم توسط یک شخص است. (موسوی بجنوردی (۱۳۹۶): ۷۹-۱۰۲)

این مفهوم در فقه اسلامی و از جمله در مذهب شیعه امامیه مورد توجه قرار گرفته است.

۵-۱. مفهوم تعدد جرم

تعدد جرم یعنی یک شخص مرتکب چند جرم شود. (صادقی، (۱۳۷۶): ۷۱-۹۲). این جرائم می‌تواند هم‌نوع باشند یا متفاوت. به عبارت دیگر، تعدد جرم شامل موضوعاتی مانند ارتکاب چند قتل یا چند سرقت (تعدد هم‌نوع) و یا ارتکاب جرائم متفاوتی مانند قتل و سرقت (تعدد متنوع) می‌شود. (پوربافران، مرادیان (۱۳۹۷): ۱۳۵-۱۶۰)

در فقه شیعه، بحث تعدد جرم از جهات مختلفی مورد توجه قرار گرفته است؛ از جمله در مورد تکرار مجازات، شرایط و ضوابط آن، تأثیر تعدد جرم بر مجازات‌ها و رویه‌های قضایی.

ب) تعدد جرم قذف در قانون

در مورد تعدد این جرم، چهار حالت در قانون پیش بینی شده است:

اول، شخصی چند نفر را به صورت جداگانه قذف کند. در این صورت برای هرکس به صورت جداگانه حد مستقل ثابت می‌شود خواه همگی باهم مطالبه حد کنند خواه جداگانه (۲۵۶).

دوم، شخصی چند نفر را به یک لفظ قذف کند. در این صورت اگر همه با هم مطالبه حد

کنند فقط یک حد ثابت میشود. لکن اگر جداگانه مطالبه کنند، در این صورت چند حد به صورت جداگانه ثابت می‌شود (۲۵۷).

سوم، شخصی یک نفر را چند بار به یک سبب (مانند لواط) قذف کند. در این صورت یک حد ثابت میشود (۲۵۸).

چهارم، شخصی یک نفر را به چند سبب (زنا و لواط) قذف کند. در این صورت هم فقط یک حد ثابت میشود (۲۵۸).

نسبت مواردی غیر از زنا و لواط، مانند تفخیز و مساحقه مشمول حد قذف نمیشود بلکه توهین و افترا میتواند باشد.

قانون مجازات اسلامی، مجازات نسبت دادن زنا یا لواطی که موجب حد نیست به دیگری (مانند زنا یا لواط در حال اکراه یا عدم بلوغ) را در ماده (۲۵۳) مستوجب شلاق تعزیری دانسته لذا مورد مشمول توهین و افترا نمیشود.

۶. انواع تعدد جرم

در فقه اسلامی، تعدد جرم به چند نوع تقسیم می‌شود:

۱. تعدد ماده: در این حالت، فرد مرتکب چند جرم از یک نوع می‌شود؛ مانند ارتکاب چند فقره سرقت. (موسوی بجنوردی، ۱۴۱۹ ق. ج ۲، ص ۸۴)

۲. تعدد صوری: در این حالت، فرد یک عمل واحد انجام می‌دهد، اما این عمل دارای چند عنوان مجرمانه است؛ مثلاً قتل عمد که هم جنایت بر نفس و هم ایراد ضرب و جرح است. (خویی، ۱۴۱۱ ق. ج ۱، ص ۲۵۴)

۳. تعدد معنوی: در این حالت، فرد عملی را انجام می‌دهد که متضمن چند جرم است؛ مانند زنای به عنف که هم زنا و هم قتل عمد است. (طوالبه، ۱۴۱۱ ق. ج ۱، ص ۱۱۶)

تفکیک این انواع تعدد جرم و بررسی احکام هر یک در فقه شیعه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و بر رویه‌های قضایی تأثیرگذار خواهد بود.

۸. بررسی دیدگاه‌های فقهی در زمینه تعدد جرم قذف

۷. دیدگاه فقهای سنتی

فقهای سنتی و قدیم شیعه اغلب به صورت مختصر و گذرا به موضوع تعدد جرم قذف پرداخته‌اند. آنها معتقدند که در صورت تکرار قذف، مجازات نیز باید تکرار شود. (مغنیه، ۱۴۱۸ ق. ج ۱، ص ۱۳۲/قنوتی، ۱۸ (۱۴۰۰): ۹۷-۱۲۴)؛ (شهید اول در کتاب "اللمعه الدمشقیه" می‌نویسد: "إذا تكرر القذف فالحد يتكرر مره بعد أخرى" (اگر قذف تکرار شود، مجازات نیز باید بار بار تکرار گردد). (شهید ثانی، ۱۴۱۰ ق. ج ۱، ص ۸۶/ طباطبایی، (۱۳۹۹): ۶۵-۹۰).

۷-۱. دیدگاه فقهای معاصر

فقهای معاصر دیدگاه‌های متفاوتی در این زمینه دارند:

- برخی همچون آیت‌الله سیستانی بر تکرار مجازات در صورت تعدد جرم قذف تأکید می‌کنند. (اخلاقی، (۱۳۷۸): ۱۱۰-۱۳۴/ سیستانی، ۱۴۱۵ ق. ج ۲، ص ۱۱۶)
- عده‌ای دیگر مانند آیت‌الله خویی معتقدند مجازات قذف فقط یکبار اجرا می‌شود، اما مجازات تعزیری نیز قابل اعمال است. (خویی، ۱۴۱۱ ق. ج ۲، ص ۵۴/ مفیدی، ۳۱ (۱۴۰۱): ۵۳-۷۶)
- برخی نیز مانند آیت‌الله مکارم شیرازی بین تعدد هم‌نوع و متنوع تفکیک قائل شده و احکام متفاوتی را بیان کرده‌اند. (بزازیان، (۱۳۹۴): ۶۷-۹۲/ محقق داماد، ۹ (۱۳۹۱): ۸۹-۱۱۶)

۷-۲. تحلیل و نقد دیدگاه‌ها

دیدگاه‌های فقهی در این زمینه با چالش‌هایی روبرو است:

- برخی دیدگاه‌ها مستندات کافی ندارند و صرفاً نظری هستند.
 - گاهی بین فقها در تفسیر آیات و روایات در این زمینه اختلاف وجود دارد.
 - برخی فقها به تفکیک بین انواع تعدد جرم قذف پرداخته‌اند.
 - جنبه‌های حقوقی و عملی این موضوع گاه مورد غفلت واقع شده است.
- لازم است با توجه به ادله فقهی، روایات، قواعد و نیز جنبه‌های حقوقی و عملی، موضوع

تعدد جرم قذف به طور جامع مورد بررسی قرار گیرد.

۸. عوامل مؤثر در تعیین تکرار یا عدم تکرار مجازات قذف

در تعیین اینکه آیا مجازات قذف در صورت تکرار این جرم توسط یک فرد باید تکرار شود یا خیر، عوامل مختلفی دخیل هستند که می‌توان آنها را در سه دسته اصلی طبقه‌بندی کرد:

۸-۱. عوامل مربوط به جرم و شرایط ارتکاب آن

- نوع قذف (تعدد هم‌نوع یا متنوع)
- فاصله زمانی بین موارد تکرار قذف
- اتحاد یا تعدد مقذوف (شخص یا اشخاص مختلف)
- شرایط و اوضاع و احوال ارتکاب جرم قذف (حائری، (۱۳۸۳): ۲۹-۴۸)

۸-۲. عوامل مربوط به شخصیت و سوابق متهم

- سن، جنسیت و وضعیت روانی قاذف
- سوابق کیفری و میزان اصرار بر ارتکاب قذف
- انگیزه و باور شخصی قاذف در اتهام قذف
- وضعیت اجتماعی، فرهنگی و تحصیلی قاذف (رضایی (۱۳۹۵): ۳۳-۶۰ / حر عاملی، ۱۴۰۹ ق. ج ۱، ص ۱۱۹)

۸-۳. عوامل مربوط به نظر قاضی و رویه قضایی

- نظر شخصی قاضی و تفسیر وی از ادله فقهی
- رویه‌های قضایی حاکم در پرونده‌های مشابه
- اصول و سیاست‌های کلی قوه قضاییه
- ملاحظات امنیت عمومی و مصالح اجتماعی (شکیبایی، (۱۳۹۸): ۳۵-۶۶ / حلی، ۱۴۱۰ ق. ج ۱، ص ۵۵)

این عوامل در تعامل با یکدیگر نقش تعیین کننده‌ای در این دارند که آیا در یک پرونده خاص، مجازات قذف باید تکرار شود یا صرفاً یکبار اجرا گردد. لذا قضات باید تمامی جنبه‌ها را مورد توجه قرار دهند تا به رأی منصفانه‌ای دست یابند.

بررسی دقیق این عوامل و جنبه‌های مختلف آن می‌تواند به روشن شدن بیشتر این موضوع پیچیده در فقه شیعه کمک کند.

۴-۸. بررسی آرای قضایی و رویه‌های دادگستری در تعدد جرم قذف

باید عرض شود که رویه و آرای قضایی به لحاظ معنوی یا الزام قانونی مبنای حکم مرجع قضایی است و جزو منابع حقوق در اکثر نظام‌های حقوقی نیز است. (مدنی، ص ۵) و علت موجه آن نیز مانند عوامل روانی و اجتماعی و یا ناشی از طبقه بندی و درجه دادگاه است. (لنگرودی، ۱۳۷۶، ص ۵۰).

۵-۸. رویکرد دادگاه‌ها در پرونده‌های تعدد جرم قذف

در خصوص رویکرد دادگاه‌ها در پرونده‌های مربوط به تعدد جرم قذف، می‌توان گفت که رویه واحدی وجود ندارد و آرای متفاوتی صادر شده است. برخی از رویکردهای دادگاه‌ها عبارتند از:

- در برخی موارد، دادگاه‌ها با استناد به نظر فقهای سنتی، حکم به تکرار مجازات قذف در صورت تعدد جرم داده‌اند. (صانعی، ۱۲ (۱۳۹۲): ۱۴۹-۱۷۴ / کلینی، ۱۴۰۷ ق. ج ۲، ص ۴۴)
- در مواردی دیگر، دادگاه‌ها با تفکیک بین تعدد هم‌نوع و متنوع، رویکرد متفاوتی اتخاذ کرده‌اند. (نجفی، ۱۹۸۱، ج ۱، ص ۱۱۸ / حلی، ۱۴۰۹ ق. ج ۱، ص ۶۸)
- گاهی نیز دادگاه‌ها علاوه بر مجازات اصلی قذف، مجازات تعزیری نیز برای موارد تکرار در نظر گرفته‌اند. (طوسی، ۱۳۸۷ ق. ج ۲، ص ۷۱)
- در برخی آرا، عوامل دیگری مانند فاصله زمانی بین موارد تکرار، شخصیت متهم و نظر قاضی نیز لحاظ شده است. (شهید ثانی، ج ۱، ص ۹۹)

۸-۶. تحلیل آرای قضایی صادره

- تحلیل آرای قضایی صادره در این زمینه نشان می‌دهد که:
- عدم وجود رویه واحد و ثابت در این موضوع، منجر به عدم انسجام در آرا شده است.
 - گاهی آرای صادره فاقد استدلال کافی از منابع فقهی و حقوقی بوده است.
 - در برخی موارد، آرا بیشتر متأثر از نظر شخصی قضات بوده تا استناد به ادله و مستندات.
 - نقش عواملی مانند شخصیت متهم و جنبه‌های حقوق بشری کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

۹. چالش‌ها و ابهامات موجود

- بررسی رویه‌های قضایی در این زمینه، چالش‌ها و ابهامات زیر را آشکار می‌کند:
- عدم وجود رویه مشخص و ثابت در قوه قضاییه در خصوص تعدد جرم قذف
 - تفاوت در برداشت و تفسیر قضات از ادله فقهی و منابع حقوقی
 - ابهام در نحوه اعمال عوامل مختلف مانند شخصیت متهم، فاصله زمانی تکرار و غیره
 - چالش در تطبیق موضوع بر مصادیق مختلف تعدد جرم مانند تعدد هم‌نوع یا متنوع
 - لزوم توجه بیشتر به جنبه‌های حقوق بشری و مصالح عمومی در صدور آرا
- برطرف کردن این چالش‌ها و ابهامات، نیازمند بررسی دقیق‌تر و همه‌جانبه‌تر این موضوع در سطح نظری و عملی است.

۹-۱. راهکارها و پیشنهادات

برای رفع ابهامات و چالش‌های موجود در زمینه تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن در مذهب شیعه امامیه، می‌توان راهکارهایی را در سه حوزه فقهی، قانونی و حقوقی، و اجرایی و قضایی ارائه کرد:

۹-۲. راهکارهای فقهی برای رفع ابهامات

- تشکیل کارگروه‌های تخصصی فقهی برای بررسی جامع و عمیق موضوع تعدد جرم قذف با استفاده از منابع معتبر شیعه

- بازخوانی و تفسیر جدید از آیات و روایات مربوط به قذف و تعدد جرم با توجه به شرایط نوین
- استفاده از قواعد فقهی مانند اصل براءت، اصل تخفیف، احتیاط و غیره برای رفع ابهامات
- بهره‌گیری از منابع فقهی دیگر مذاهب اسلامی برای کسب دیدگاه‌های متفاوت

۳-۹. راهکارهای قانونی و حقوقی

- تدوین قوانین و مقررات روشن و جامع در خصوص تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن
- لحاظ کردن جنبه‌های حقوق بشری، حقوق متهم و مصالح عمومی در قوانین مربوطه
- تهیه آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های لازم برای اجرای یکپارچه قوانین
- تدوین پیش‌نویس قانونی مدون برای جرم قذف با توجه به مباحث تعدد جرم

۴-۹. راهکارهای اجرایی و قضایی و فرهنگی

- ایجاد رویه واحد و مشخص در قوه قضائیه برای رسیدگی به پرونده‌های تعدد جرم قذف؛
- تعامل و هم‌اندیشی بین فقها، حقوقدانان و قضات برای اتخاذ تصمیمات کارآمد، و توسعه این روابط به صورت دوامدار و گسترده آن؛
- برگزاری دوره‌های آموزشی برای قضات، دادستان‌ها و مسولین این بخشها، در خصوص موضوع تعدد جرم و تکرار مجازات؛
- ایجاد پایگاه داده‌ای برای ثبت و ضبط آرای قضایی و تسهیل دسترسی قضات به رویه‌های قبلی؛
- نظارت و بازبینی مستمر آرای صادره برای اطمینان از رعایت موازین و اجرای عدالت
- اجرای این راهکارها در ابعاد مختلف می‌تواند گامی مؤثر در جهت رفع ابهامات و چالش‌های پیرامون تعدد جرم قذف و یکپارچه‌سازی رویه‌های نظری و عملی در این زمینه باشد.
- با توجه به اهمیت فرهنگ و کارآمدی آن بر ابعاد مهم زندگی و مخصوصاً امورات قضایی و حقوقی و اداری؛ ایجاب می‌نماید تا در جهت مبارزه و جلوگیری از جرم و تعدد آن و در پرتو فرهنگ توجه صورت گیرد.

۱۰. نتیجه

پژوهش حاضر به بررسی موضوع تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن در مذهب شیعه امامیه پرداخت. یافته‌های اصلی این پژوهش عبارتند از:

۱. برخی از فقها و علمای فقه در این جریان معتقدند که اگر فرد برای یک جرم قذف مجازات شده باشد، تکرار آن جرم موجب تشدید مجازات نمی‌شود و تکلیف او توبه و استغفار است.

۲. برخی دیگر معتقدند که با تکرار جرم قذف، مجازات باید تشدید شود و این تشدید ممکن است از طریق افزایش میزان جزاء یا اجرای مجازات‌های دیگر باشد.

۳. برخی دیگر از علما و فقها، با تحلیل دقیق شرایط و عوامل هر موقعیت، به تصمیم درباره تعدد جرم و مجازات آن می‌رسند و ممکن است به نتیجه برسند که در برخی موارد تعدد جرم موجب تشدید مجازات می‌شود و در برخی موارد نیازی به تشدید نیست.

۴. میزان تعداد و زمانبندی ارتکاب جرم می‌تواند در تعیین تکرار مجازات تأثیرگذار باشد. به عنوان مثال، تکرار جرم در یک بازه زمانی کوتاه‌تر ممکن است منجر به تشدید مجازات شود.

۵. سوابق قبلی متهم و شخصیت او نیز می‌تواند در تعیین تکرار مجازات تأثیرگذار باشد. مثلاً، اگر متهم قبلاً به ارتکاب جرم مشابه یا مجازات مربوط به آن محکوم شده باشد، این موضوع ممکن است به عنوان یکی از عوامل تشدید مجازات در نظر گرفته شود.

۶. نظر قاضی و تشخیص او در مورد تکرار جرم و مجازات آن نیز از اهمیت بالایی برخوردار است. نظر قاضی ممکن است با توجه به شرایط موجود و مستندات ارائه شده، تعیین کننده تکرار یا عدم تکرار مجازات باشد. این عوامل نشان می‌دهند که تعیین تکرار یا عدم تکرار مجازات جرم قذف در فقه شیعه امامیه به وسیله چندین عامل و توجه به شرایط خاص می‌تواند صورت گیرد و نیازمند بررسی دقیق و شناخت کامل این عوامل است.

یکی دیگر از یافته‌های این پژوهش می‌تواند مطالعه و تحلیل رویه‌های دادگستری در فقه شیعه امامیه در خصوص تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن باشد. این تحلیل ممکن است نشان دهد که:

۱. برخی از آراء و حکم‌های صادره از مراجع قضائی درباره تعدد جرم قذف و تکرار

مجازات آن ممکن است با یکدیگر تفاوت داشته باشند و این امر می‌تواند به عدم یکپارچگی در رویه‌های دادگستری اشاره کند.

۲. برخی از آراء ممکن است فاقد استدلال کافی یا واضح باشند که این موضوع می‌تواند باعث ناپایداری و تفاوت‌های زیاد در رویه‌های دادگستری شود.

۳. از آنجا که آراء متفاوتی وجود دارد و گاهی فاقد استدلال کافی هستند، نیاز به اصلاح و توضیح این آراء برای ایجاد یکپارچگی و استقرار یک رویه دادگستری یکپارچه‌تر مطرح می‌شود. به طور کلی، این یافته نشان می‌دهد که در زمینه تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، رویه‌های دادگستری در فقه شیعه امامیه یکپارچه نیستند و آرای متفاوتی صادر شده که نیازمند اصلاح و توضیح بیشتر است.

یکی دیگر از یافته‌های پژوهش می‌تواند بررسی چالش‌ها و ابهاماتی باشد که در حوزه‌های فقهی، قانونی و اجرایی موضوع تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن وجود دارد. برخی از این چالش‌ها و ابهامات ممکن است شامل موارد زیر باشند:

۱. تعریف دقیق و کاملی از تعدد جرم قذف در فقه و قوانین ممکن است وجود نداشته باشد که باعث ابهامات در اجرای قوانین و حکم‌های مرتبط شود.

۲. تفسیر متفاوتی از قوانین و مبانی فقهی ممکن است منجر به حکم‌های متفاوت و ابهامات در اجرای قوانین شود.

۳. مشکلاتی مانند نداشتن رویه‌های دقیق برای اجرای حکم‌ها، کمبود منابع و تجهیزات لازم برای بررسی و اثبات تعدد جرم و...

۴. تدوین و انتشار رویه‌ها و دستورالعمل‌های دقیق برای اجرای قوانین و حکم‌های مرتبط به تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، می‌تواند به روشن‌تر شدن اجرای قوانین کمک کند.

۵. ایجاد و توسعه منابع و تجهیزات لازم برای بررسی و اثبات تعدد جرم، می‌تواند در اجرای قوانین موثرتر کمک کند.

۶. برگزاری دوره‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی برای قضات، وکلای دادگستری و افراد مرتکب جرم، می‌تواند در تفهیم درست‌تر از قوانین و حکم‌ها کمک کند.

۷. ارتقاء همکاری بین نهادهای مختلف مسئول بررسی و پیگیری تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، می‌تواند در بهبود اجرای قوانین مؤثر باشد.
 ۸. تدوین و انتشار رویه‌ها و دستورالعمل‌های دقیق و یکپارچه برای اجرای قوانین و حکم‌های مرتبط، می‌تواند به رفع ابهامات و ایجاد یکپارچگی در رویه‌های دادگستری کمک کند.
 ۹. توسعه تحقیقات فقهی و حقوقی در زمینه تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، می‌تواند به شناخت دقیق‌تر از این مسئله و رفع ابهامات کمک کند.
 ۱۰. برگزاری دوره‌های آموزشی و آگاهی‌بخشی برای قضات، وکلای دادگستری و افراد مرتکب جرم، می‌تواند در ایجاد درک بهتر و یکپارچه‌تر از قوانین و حکم‌ها کمک کند.
 ۱۱. ارتقاء همکاری بین نهادهای مختلف مسئول بررسی و پیگیری تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، می‌تواند در بهبود اجرای قوانین مؤثر باشد.
 ۱۲. تدوین قوانین و مقررات دقیق و واضح درباره تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن، می‌تواند در ایجاد یکپارچگی در رویه‌های دادگستری کمک کند.
- این راهکارها می‌توانند به واکنش به چالش‌ها و ابهامات موجود در حوزه تعدد جرم قذف و تکرار مجازات آن کمک کنند و بهبودی در اجرای قوانین و رویه‌های مرتبط را ایجاد کنند.
۱۳. پژوهش حاضر بر اساس فقه شیعه و نظریات فقهاء آن و خصوصاً قانون مجازات اسلامی که در واقع تجلی اساسی و دقیق فقه شیعه امامیه می‌باشد، در محور اسناد و بحث قرار داده شده است و نتایج حاصله بر همین اساسات را ارائه داده است.

۱-۱-۱۰. محدودیت‌های پژوهش

این پژوهش با محدودیت‌هایی مواجه بود از جمله:

- عدم دسترسی به منابع اصلی عربی دسته اول؛ و محدودیت دسترسی به برخی منابع و آرای قضایی "محرمانه" و دسترسی به اماکن خاصی مانند: زندان‌ها و ندامتگاه‌ها برای دریافت حقایق رفتن برخی جاها اماکن نظامی و امنیتی مشکل و یا ممنوع بوده است.
- عدم امکان مصاحبه با برخی خبرگان و صاحب‌نظران به دلایل مختلف؛ امنیتی و سیاسی و...؛

- محدودیت زمانی برای بررسی عمیق تر همه جوانب این موضوع پیچیده،

۱۰-۱-۲. پیشنهادات برای پژوهش‌های آینده

برای پژوهش‌های آینده در این زمینه، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- بررسی تطبیقی دیدگاه‌های فقهی در مذاهب مختلف اسلامی درباره تعدد جرم قذف
 - مطالعه تجربیات سایر کشورهای اسلامی در قوانین و رویه‌های قضایی در این حوزه
 - پژوهش در زمینه تطبیق نظریه‌های حقوقی جدید مانند عدالت ترمیمی بر موضوع تعدد جرم قذف
 - تحقیق در خصوص جایگزین‌های مجازات برای جرم قذف با تأکید بر پیشگیری از تکرار جرم
- این پژوهش گامی در مسیر بررسی جامع تعدد جرم قذف در فقه شیعه بود. امید است پژوهش‌های آتی بتواند این موضوع مهم را از ابعاد مختلف روشن‌تر کند.

کتابنامه

- اخلاقی، پرویز. "بررسی تطبیقی جرم قذف در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران." *مجله حقوقی دادگستری* ۱۵، شماره ۵۳ (۱۳۷۸): ۱۱۰-۱۳۴.
- بزازیان، قاسم. "مجازات قذف در فقه و حقوق ایران." *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری* ۳، شماره ۱۰ (۱۳۹۴): ۶۷-۹۲.
- پوربافرانی، حسن و نصراله مرادیان. "تحلیل فقهی و حقوقی جرایم علیه آبرو و اعتبار افراد." *فصلنامه علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی* ۱۰، شماره ۴۰ (۱۳۹۷): ۱۳۵-۱۶۰.
- حائری، سید کاظم. "شرایط اجرای مجازات قذف در فقه امامیه." *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی* ۴۵، شماره ۲ (۱۳۸۳): ۲۹-۴۸.
- حر عاملی، محمد بن حسن. *وسائل الشیعه*. قم: مؤسسه آل البیت، ۱۴۰۹ ق.
- حلی، ابن ادریس. *السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰ ق.
- حلی، جعفر بن حسن. *شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام*. قم: مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۹ ق.
- خویی، ابوالقاسم. *منهاج الصالحین*. قم: مدرسه دار العلم، ۱۴۱۱ ق.
- رضائی، محمود و محمدجواد شبیری. "تعدد جرم در فقه و حقوق کیفری." *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری* ۴، شماره ۱۴ (۱۳۹۵): ۳۳-۶۰.
- سیاح، محمدرضا. "جایگاه قذف در فقه و حقوق جزای اسلام." *پژوهشنامه حقوق کیفری* ۶، شماره ۲۲ (۱۳۹۸): ۱۰۷-۱۳۰.
- سیستانی، علی. *منهاج الصالحین*. قم: مؤسسه آل البیت، ۱۴۱۵ ق.
- شکیبایی، محمود و مهدی محبی. "بررسی فقهی و حقوقی تعدد جرم در نظام حقوقی ایران." *فصلنامه حقوق اسلامی* ۱۶، شماره ۵۹ (۱۳۹۸): ۳۵-۶۶.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی عاملی. *الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیة*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۱۰ ق.
- _____ *مسالك الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام*. قم: مؤسسه المعارف الاسلامیه، ۱۴۱۳ ق.
- صادقی، محمدهادی. "مفهوم قذف و شروط مجازات آن در فقه امامیه." *مجله دانشکده حقوق*

- و علوم سیاسی ۳۷، شماره ۱ (۱۳۷۶): ۷۱-۹۲.
- صانعی، پرویز. "مجازات قذف در حقوق کیفری اسلام." مطالعات فقه و حقوق اسلامی ۶، شماره ۱۲ (۱۳۹۲): ۱۴۹-۱۷۴.
- طباطبایی، سید محسن. "بررسی فقهی و حقوقی جرم قذف در فقه امامیه." پژوهشنامه حقوق کیفری ۷، شماره ۲۸ (۱۳۹۹): ۶۵-۹۰.
- طوالبه، حسین. الجرائم والعقوبات فی الفقه الاسلامی. قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۱ ق.
- طوسی، محمد بن حسن. المبسوط فی فقه الامامیه. تهران: المكتبة المرتضویه لاحیاء الآثار الجعفریه، ۱۳۸۷ ق.
- عاملی، محمد بن مکی. الدر المنضود فی التعليقات بحار الانوار. قم: مدرسه امام مهدی، ۱۳۶۸.
- عباسی، بیژن. "جایگاه حدود در نظام کیفری اسلام و مقایسه آن با حقوق جزای عرفی." مجله مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی ۶، شماره ۲۲ (۱۳۹۸): ۴۱-۶۸.
- قانون مجازات اسلامی؛ جمهوری اسلامی ایران، مصوب (۱۳۹۲) دوره (۹).
- قنوتی، جلیل و محمدجواد ولایتی. "مطالعه تطبیقی مجازات قذف در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران." پژوهشنامه حقوق اسلامی ۶، شماره ۱۸ (۱۴۰۰): ۹۷-۱۲۴.
- کلینی، محمد بن یعقوب. الکافی. تهران: دار الکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ ق.
- محقق داماد، سید مصطفی. "آثار تعدد جرم در فقه و حقوق کیفری." مطالعات فقه و حقوق اسلامی ۵، شماره ۹ (۱۳۹۱): ۸۹-۱۱۶.
- مغنیه، محمدجواد. الفقه علی المذاهب الخمسه. قم: نشر اسماعیلیان، ۱۴۱۸ ق.
- مفیدی، محمد. "قذف در فقه امامیه و حدود و ثغور آن." فصلنامه پژوهشهای فقهی ۸، شماره ۳۱ (۱۴۰۱): ۵۳-۷۶.
- موسوی بجنوردی، سید محمد. "مجازات قذف و مصادیق آن در فقه امامیه." فصلنامه علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی ۹، شماره ۳۶ (۱۳۹۶): ۷۹-۱۰۲.
- موسوی بجنوردی، سید محمد. قواعد فقهیه. قم: نشر الهادی، ۱۴۱۹ ق.
- میرمحمدصادقی، حسین. جرائم علیه اشخاص در حقوق کیفری اسلام و ایران. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۵.

نجفی، محمدحسن. جواهرالکلام فی شرح شرایع الاسلام. بیروت: دار احیاء التراث العربی، ۱۹۸۱.
نجفی، محمدحسین و زهرا خاکی. "جایگاه قذف در نظام کیفری اسلام." فصلنامه علوم
اسلامی ۵، شماره ۱۸ (۱۴۰۰): ۳۵-۶۰.

